

Г. Дутчак

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ УКРАЇНО-ФРАНЦУЗЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ В 1990-х рр.

Здійснено аналіз культурного співробітництва України і Французької Республіки на початку 90-х рр. XX ст. Вивчено досвід управління у культурній сфері Французької Республіки. Аналізується позитивний досвід співпраці у різних сферах культури: музика, образотворче мистецтво, культурні цінності, реставрація тощо.

Ключові слова: Французька Республіка, Україна, державне співробітництво, національна культура, світове мистецтво.

У сучасному світі культурна політика Франції вважається зразком того, як в умовах вільного ринку можна створити занадто централізовану систему державної підтримки культури. Культурна діяльність у цьому контексті трактується досить широко. До французької національної культури віднесено не лише традиційні види театрального мистецтва: оперу, балет, драму, образотворче мистецтво та інші види “високої” культури, а і явища молодіжної субкультури, а також такі напрями, як дизайн, мода і навіть національна кухня. Таким чином, межа між масовою та “високою” культурою у французькій культурній політиці практично не проводиться.

У минулому французька культурна політика визначалася монархами або ж їхніми могутніми фаворитами. Як приклад можна навести кардинала Рішельє, який заснував Французьку академію і докладав зусиль щодо унормування французької мови. У певному сенсі таке ставлення до національної культури в державно-політичних справах успадкувала й демократична Франція XIX – XX ст.

Аналіз наукової літератури дає змогу зробити висновок, що проблема державного співробітництва у галузі культури (початку 1990-х рр.) України і Французької Республіки належно не відображена в наукових дослідженнях. Ступінь вивченості зазначеної проблеми порушує перед нами завдання – на основі всіх наявних опублікованих і архівних документів представити достовірну правду про високу зацікавленість Французькою Республікою українською народною культурою. Заходи, що були проведені Україною і Французькою Республікою у культурній сфері не були об’єктом самостійного теоретичного аналізу. Значної уваги заслуговують звіти, дописи у засоби масової інформації Т. Залозової, яка на той час працювала радником із питань культури у Посольстві України у Франції. Частково досліджуваної теми торкалися українські вчені: О. Шаповал, В. Манжол, І. Курас, а також Надзвичайні і Повноважні Посли України у Франції: А. Зленко та Ю. Кочубей [1]. На сьогодні найвідомішим дослідником у сфері французьких культурних моделей співробітництва є С. Косенко. Його праці не мають собі рівних за широтою і актуальністю залучених джерел. Зокрема, книга “Мягкое могущество в твёрдой упаковке” заслуговує уваги.

Питання історії державного співробітництва в галузі культури між Україною і Французькою Республікою початку Незалежності залишаються не дослідженими, хоч ця тема є особливо актуальною в контексті розроблення концепції державної культурної політики України.

Мета статті полягає у вивченні досвіду в період найбільш ефективного співробітництва між Українською і Французькою Республікою для напрацювання практичних рекомендацій для органів влади щодо застосування історичного державно-управлінського досвіду у покращенні державного співробітництва на сучасному рівні між Україною і Французькою Республікою.

У кінці 1994 р. у Франції був прийнятий спеціальний закон із метою перешкодження вивезенню із держави особистих колекцій і дорогоцінних інтер'єрів, які розглядаються як національне надбання держави. Найбільш активним у цій сфері є японський капітал. Зокрема, японська компанія "Ніпон Санго Кеша" вже володіє десятима замками в різних районах Франції. Невдоволення французів викликало те, що у засобах масової інформації з'явилися факти стосовно систематичного розпродажу цією фірмою оздоблення із придбаних нею маєтностей. У 1994 р., наприклад, вона продала найбільш цінні речі із замку Сурс, що розміщений у департаменті Сарт. І таких прикладів можна навести багато [2]. Головна мета нового закону полягала в тому, щоб припинити спекулятивну діяльність і зберегти національні історичні реліквії держави.

Після відставки Міністра культури Дж. Ланга Міністерство культури дещо змінило пріоритети: почало приділяти більше уваги захисту культурної спадщини, а з 1993 р. (коли воно отримало назву Міністерство культури і франкофонії) – ще й захисту чистоти французької мови та франкомовних культурних практик.

Міністерство культури й комунікації Франції (раніше – Міністерство культури, донедавна – Міністерство культури і франкофонії) має досить струнку ієрархічну структуру. Його очолює міністр, при якому функціонує "кабінет" (на кшталт Колегії міністерства). До складу міністерства належить кілька функціональних департаментів (загальноадміністративний, інформації, міжнародних зв'язків, інспекцій, розвитку тощо) та 9 галузевих управлінь: архівів, музеїв, книги й лектури, культурної спадщини, театрів і вистав, музики й танцю, а також Національний центр пластичних мистецтв, французької мови, Національний центр кінематографії, який до 1959 р. був окремою інституцією і відтоді зберіг свою назву. Становить інтерес механізм фінансування цього центру: існує спеціальний збір із кожного проданого у Франції в кінотеатрі квитка, з кожної "чистої" відеокасети; бюджет центру поповнюють також доходи від наданих ним аудіовізуальних послуг і, нарешті, дотація з держбюджету.

Усі управління надають фінансову допомогу відповідним галузям культури, а деякі ще й мають у своєму підпорядкуванні національні заклади культури – музеї (на 2000 р. у Франції функціонувало 34 національних музеї), театри, бібліотеки, архіви, мистецькі вищі навчальні заклади, однак всі ці заклади не фінансуються державою повністю. Під егідою департаменту розвитку діє створений у 1994 р. Фонд культурних інновацій, який здійснює додаткове фінансування культурних проектів, якщо ці проекти дістали підтримку з інших джерел (від місцевої влади або від приватних спонсорів).

Управління театрів та спектаклів надає щорічні фінансові дотації найбільш відомим театрам, які, втім, не перевищують третини від операційного бюджету театру, але можна також отримати від цього управління грант на конкретний мистецький проект.

Частка витрат на культуру в державному бюджеті Франції поволі зростала: від 0,5% у 1980 р. до майже 0,8% у 1993 р.

Із 1994 р. в усіх культурних центрах Франції за кордоном було відкрито бюро документації в письмовій та електронній формі. Тільки на ці цілі щороку виділялося

94 млн франків, враховуючи заробітну плату 78 спеціалізованих установ з питань документації і книговидавництва [3].

Після розпаду СРСР Росія перебрала на себе всю систему налагодження культурних, інформаційних, освітніх контактів, що існували між СРСР і Францією. Всі підписані Угоди про співпрацю між СРСР і Францією були автоматично підтверджені, а пізніше підписані нові Угоди і Протоколи російсько-французької співпраці, які вже стосуються окремих галузей освіти, науки, культури. Це, звичайно, передбачало і відповідне фінансування з боку Франції. З огляду на це, Посольству України у Франції довелося докласти багато зусиль, щоб підготувати і підписати рамкову Угоду про культурне і науково-технічне співробітництво між обома країнами.

Підписання Угоди про культурне і науково-технічне співробітництво між Україною і Францією (жовтень 1995 р.), створення двосторонньої Спільної комісії з упровадження положень зазначеної Угоди є важливим етапом у розвитку двосторонніх відносин. Ці широкомасштабні міждержавні документи заклали необхідну юридичну базу співпраці та надали можливість не тільки наповнити реальним змістом україно-французькі відносини у цій галузі, а й окреслити стратегію і тактику розвитку двостороннього співробітництва між двома країнами з питань культури, освіти, науки і техніки.

Із початку 1990-х рр. встановилися відносини на постійній основі між відповідними українськими інституціями та керівництвом Головної дирекції з культурного і науково-технічного співробітництва, з відділом східноєвропейських країн МЗС Франції, відділами Міністерства культури і освіти, комісіями по культурі французького парламенту, керівництвом Асоціації Французьких Артистичних Дій (АФФА) і багатьма культурними і освітніми установами, які планують, фінансують культурно-освітню діяльність і керують нею в країні перебування та сприяють розвитку двостороннього співробітництва. В цьому контексті позитивні наслідки мала організація (за участю Посольства України у Франції) візитів представників французьких міністерств та культурних установ до України, де вони мали змогу безпосередньо вирішувати питання двостороннього співробітництва, ознайомитися з історією і культурою України, а після повернення до Франції активно працювати над зміцненням зв'язків із нашою країною. Зокрема, було організовано візит делегації у складі відповідального за співпрацю з країнами Східної і Центральної Європи МЗС Франції Г. Юссона, директора АФАА Ж. Діня, директора всесвітньо відомого театрального фестивалю в Авіньйоні Б. Фавра Д'Арсє, завідувачої відділом музею Людини І. де Сіке та фотографа музею Е. де Люмле, директора паризького музею прикладного мистецтва М. Люзарті та багатьох інших. Зазначимо, що делегація перебувала в Україні за власні кошти: в Києві – з 17 до 20 квітня і з 28 квітня до 5 травня; у Львові – з 21 до 27 квітня 1995 р.

У межах проекту “Дні української культури у Франції” цією делегацією планувалося організувати виставки “Золото степів”, “Українська ікона”, “Українське декоративне мистецтво”, “Гудаїка XVIII – початку XX ст.”, кінофестиваль, концерти українських музичних і балетних театральних колективів (хор “Київ”, Київський камерний оркестр, балет “Гопак” тощо), виставки сучасних художників.

Делегація мала намір зустрітися у Львові з керівництвом музею етнографії (В. Петровець), Інституту народознавства, представниками Львівської міської державної адміністрації та з представниками Греко-католицької та Православної Церков Львова.

Директор проекту “Опус-Мажор” Луазе на той час розглядав можливість створення в Україні Комітету “Опус-Мажор”, до якого передбачалося включити трьох-

чотирьох експертів у галузі архітектури, археології, пластичних мистецтв (живопис, скульптура, графіка), народного мистецтва, щоб весною-літом 1995 р. зустрітися з європейськими експертами для відбору і формулювання тем і визначення заходів для проекту “Опус-Мажор”. Проте ці наміри не були повністю реалізовані через інертність Міністерства культури і мистецтв України.

Окремим напрямом у культурному співробітництві між Україною і Францією був розвиток інституту побратимства міст і регіонів обох країн, оскільки політика децентралізації бюджету французької культури передбачала часткове фінансування культурних заходів не тільки з бюджету МЗС і МК Франції, а й меріями міст, територіальними Радами (регіональними і генеральними). Таке фінансування дало змогу, зокрема, провести Дні України в Тулузі, Мозелі, Можні, організувати концертні тури художніх колективів, виставки. Позитивним у співпраці з меріями і територіальними радами була їх зацікавленість у прямих контактах між містами і регіонами України в культурній і економічній галузях. Українська сторона за участю Посольства доклала зусиль для відновлення на новому рівні побратимства між містами Ніццою і Ялтою, Харковом і Ліллем, регіоном Запоріжжя і Рон Альп та іншими містами та регіонами, а також для запровадження побратимства нових міст і регіонів. При цьому необхідно врахувати, що французька сторона стримано ставилася до утворення нових побратимств. Це зрозуміло, оскільки кожне французьке місто має від двох до 20 споріднених міст, і багато з таких побратимств були формальними і недіючими. Тому стратегічно правильним видавалося запропонувати містам – майбутнім партнерам спочатку культурне і економічне зближення, вивчення можливостей обмінів, а вже потім – оформлення перевірених часом зв'язків у побратимство. У цьому контексті доцільно було б навести приклад ефективного розвитку відносин між меріями Парижа і Києва (проведено обмін делегаціями мерій).

Тоді ж було заплановане зближення з такими містами, як Ліон, Страсбург, Бордо, Рен, Нант, Діжон, Руан, Тулон, Гренобль, при цьому не залишалися поза увагою малі містечка, які могли об'єднуватись із районами та областями України за спільними економічними і культурними інтересами.

В освітній галузі було укладено угоду між ліцеєм Сен-Венсан у Санлісі (який продовжив діяльність монастиря, заснованого Анною Ярославною) і ліцеєм ім. Тараса Шевченка в Києві, чотиристоронню угоду між університетами Одеси і Ніцци та ліцеями “Парк імперіаль” у Ніцці та ліцеєм Ришельє Одеси тощо.

Важливе значення, на нашу думку, мало повернення Україні імен видатних митців і вчених, історичних постатей, які або з відомих причин були викреслені з надбань української культури і науки, або були пошановані росіянами. Яскравим прикладом може бути повернення Україні імен Сержа Лифаря (Посольство України у Франції надало широку підтримку в організації міжнародного балетного конкурсу і зйомок двох фільмів про видатного митця), М. Башкірцевої (сприяння двом виставкам і колоквиуму за участю українських науковців у Ніцці), перейменування пам'ятника в Санлісі (з Анни Руської на Анну Київську і пошанування в її пам'ять). Такі заходи мали значний резонанс у культурно-громадських колах Франції. Передбачалося також продовжувати пошуки у французьких архівах і бібліотеках документів стосовно історії і культури України. Ця робота постійно проводилася в Посольстві України у Франції. Французькою стороною передавалася в Україну спадщина художників Ю. Кульчицького, І. Вінників, колекції книг і афіш до музею Бальзака, картин А. Мурашка, М. Андрієнка, В. Хмелюка та інших).

У середині 1990-х рр. у стосунках на рівні відділів культури МЗС українська сторона частіше виступала як така, що приймає французькі ініціативи, а не висуває їх, що, очевидно, проявилось в укладанні Угоди про культурне і науково-технічне співробітництво і протоколів Спільної комісії. Обидва тексти були підготовлені і запропоновані французькою стороною, українська вносила доповнення. Тому в обох документах існує певний “перекос” щодо французької мови і культури в Україні і значно менше висвітлена присутність української науки і освіти у Франції. Хоча це певною мірою пояснюється низкою об’єктивних причин (політичних, фінансово-економічних, відсутністю досвіду і фінансування Україною інституцій типу “Альянс Француз”, культурно-інформаційних центрів тощо). Тож виникла думка, щоб “вирівняти” баланс і перейти до більш активної мовної і культурної політики України у Франції. Тоді ж українська сторона наполягала на внесенні у Протокол спільної комісії положення щодо розширення зв’язків між Інститутом Східних Мов і Цивілізацій та кафедрами української мови і літератури в університетах України, Інститутом українознавства, навчання української мови у французьких коледжах, на славістичних факультетах університетів (зокрема з метою підготовки для України кадрів літературних та спеціалізованих перекладачів тощо), ознайомлення французьких студентів із українською культурою. Вживалися заходи щодо введення української мови в перелік мов на екзаменах для одержання ступеня бакалавра. Українська сторона мала намір вивчати можливість запрошення французьких студентів на стажування для вивчення історії і культури України та надавати їм методичну допомогу, документацію, літературу, касети для вивчення української мови у французьких освітніх закладах тощо. Необхідно зазначити, що підписання протоколів Спільної комісії гальмувалося з невідомих причин, хоча це було нагальною потребою для практичного розгортання культурного співробітництва між двома партнерами.

Становили інтерес задуми української сторони щодо співпраці з Міністерством культури і франкофонії Франції. Планувалося ширше використовувати його можливості стосовно надання експертної допомоги в галузі законодавства, яке регулює взаємодію держави і культурних закладів країни. Крім того, на той час для нашої держави було важливим більш глибоке вивчення досвіду організації бібліотечної і архівної справи, а також проведення реставраційних робіт. Планувалося направити на навчання у Францію в Інститут Реставрації необхідних Україні фахівців (реставраторів тканин, металу, дерева) та на стажування в реставраційних майстернях при національних музеях Франції українських художників-реставраторів, проведення спільних конференцій з проблем техніки реставраційних робіт.

Українська сторона вважала за доцільне розширення прямих контактів з окремими відділами Міністерства культури Франції (зокрема, музики, театру) для організації відповідних обмінів. Для України становило інтерес розширення участі українських митців і працівників культури в програмі “Вітри” (колишній “Вітер зі Сходу”). Ця змістовна і корисна для України програма, яка сприяє підвищенню кваліфікації працівників культури і встановленню безпосередніх зв’язків із французькими партнерами, достатньою мірою не використовувалася через певну пасивність української сторони, зокрема в поданні кандидатур на стажування у французькі культурні заклади (якщо від Росії, Польщі, Румунії виділялося 20 – 30 учасників, від України – 4 – 5).

З метою закладення фундаменту для встановлення відносин у гуманітарній сфері в перспективі планувалися обмін візитами міністрів освіти і наукових досліджень обох

країн, проведення заходів щодо представлення досягнень українських науковців у Франції. Поглибленню зв'язків у галузі науки і освіти сприяло б також широке співробітництво щодо запровадження навчальних програм, курсів, ідентифікації дипломів, встановлення прямих контактів між навчальними закладами, включення українських вишів у дво- і багатосторонні зв'язки по європейських програмах. Також передбачалося ввести посаду відповідального за науково-технічне співробітництво. Ці вкрай необхідні Українській державі зв'язки через брак інформації повністю не використовувалися.

Планувалося в перспективі встановлення зв'язків з Французькою Асоціацією Артистичних Дій (АФАА), діяльність якої переважно спрямована на пропаганду французької культури. Але водночас фінансування цієї організації за ініціативою української сторони могло бути використано на потреби України, як це вже робилося раніше (фінансування членів журі на конкурсі С. Лифаря, поїздка директора Авіньйонського фестивалю в Україну з метою відбору вистав українських театрів для участі в зазначеному фестивалі 1997 р.).

Недостатньо розвинутим було співробітництво між українськими і французькими видавництвами. Існувала думка про використання можливостей АФАА щодо видання книг у Франції, присвячених мистецтву обох країн, творів класичної і сучасної української літератури у спеціалізованих видавництвах.

Із 1992 р. у Києві діє Французький культурний центр, офіційне відкриття якого відбулося у 1994 р. відповідно до міждержавної угоди, який є головною ланкою мережі, до якої належать ще 5 регіональних центрів, створених у Харкові, Донецьку, Дніпропетровську, Львові та Одесі. Крім того, великий обсяг робіт з установами зв'язків у галузі культури та освіти проводять "ініціативні комітети Альянс франсез", ідея заснування яких належить українцям-франкофілам. На кінець 1990-х рр. 8 з таких комітетів, які виконали умови Головного офісу, отримали офіційне визнання в Парижі.

У середині 1990-х рр. було започатковане створення українського культурно-інформаційного центру у Франції. Центр дав би змогу французьким громадянам ширше ознайомитися з культурою та історичною спадщиною України, що сприяло б залученню французьких громадян, зокрема молоді, до конкретної співпраці між двома країнами в галузі культури, освіти, науки. Планувалося, що Центр сприяв би також розширенню інформаційного забезпечення співпраці двох країн у фінансово-економічній галузі. Крім того, створення центру дало б змогу Україні проводити більш цілеспрямовану культурну, інформаційну політику в центрі Європи – Парижі, де діють десятки культурних центрів, що проводять активну культурно-освітню діяльність серед французької громадськості. На нашу думку, становить інтерес проведення за допомогою зазначеного центру широкого інформування політичних, громадських кіл та ЗМІ Франції шляхом випуску інформаційних бюлетенів, сприяння підготовці радіо і телепередач, які б об'єктивно і неупереджено інформували про ситуацію в Україні. Культурно-інформаційний центр України в Парижі значною мірою сприяв би сприйняттю французькими громадянами нашої країни як повноправної європейської держави.

Висновки

Культурна політика Французької держави нерідко стає предметом критики через свою надмірну централізованість, незначну участь структур громадянського суспільства у процесах прийняття рішень, однак завдяки активній, відверто протекціоністській державній політиці у культурній сфері французька національна культура розвивається, зберігаючи національну специфіку.

Отже, зважаючи на те, що ставлення Франції до України, на відміну від ставлення до Польщі, обтяжене багатьма негативними чинниками, зокрема такими, як економічна криза, соціальні негаразди, політичні чвари та проблеми свободи преси, це створювало Україні імідж нестабільного партнера, який заслуговує на відповідне ставлення (що й спостерігалось у французькій позиції щодо України протягом першого десятиліття незалежності).

Необхідно Міністерству культури України розробити із залученням обласних управлінь культури програму заохочення людей до національної творчості. З врахуванням таких практик, як проведення фестивалів традиційної культури, майстер-класів із народних промислів тощо. Для цього необхідно вивчити кращі французькі практики та поширювати французький досвід в Україні.

На нашу думку, на сьогодні необхідно говорити про створення, наприклад, Французько-української ради мудреців, яка б відповідала стратегічним інтересам України і Французької Республіки в умовах мінливої архітектури міжнародного співробітництва.

Список використаної літератури

1. Зленко А. та ін. Україна і Франція: нариси багатоміжової історії відносин. Львів, 2001. 161 с.; Курас І., Кочубей Ю. Українсько-французькі відносини: минуле, сьогодення і перспективи в світлі європейської та євроатлантичної інтеграції // Діалог. Історія, політика, економіка: Україна і Франція. 2002. № 2. С. 21.; Манжола В., Шаповалова О. Політична інновація французької дипломатії // Зовнішні справи. 2008. № 11. С. 13.

2. Дрожжин С. Французы запрещаюг японцам вывозить мебель из замков // Business MN. 1994. 26 сент. (№ 38).

3. Jean Francois de Raymond. L'action culturelle exterieure de la France. La documentation Francaise / Jean-Francois de Raymond. Paris : [s. n.], 2000. P. 32.

*Стаття надійшла до редакції 28.09.2017
Схвалена до друку редколегією 24.10.2017*

H. Dutchak

PUBLIC REGULATION OF UKRAINIAN-FRENCH COOPERATION IN THE HUMANITARIAN SPHERE IN THE 1990s

This article analyzes the cultural cooperation between Ukraine and the French Republic at the beginning of the 90s. The management experience in the cultural sphere in the French Republic has been studied. The author analyzes the positive cooperation experience in different cultural spheres: musics, fine arts, cultural values, restoration, etc.

Key words: French Republic, Ukraine, public cooperation, national culture, world art.